

АНАЛІЗ СТАНУ ТА ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПОЧАТКОВОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті визначається місце коледжів та технікумів у системі вищої освіти України, охарактеризовано особливості ринку освітніх послуг з підготовки молодших спеціалістів, проаналізовано сучасний стан національного ринку вищої школи початкового рівня за кількісними параметрами, об'єднаними у три блоки: перший – освітня діяльність (контингент студентів, експорт освітніх послуг, відповідність структури підготовки за галузями до потреб у фахівцях економіки країни); другий – кадрова забезпеченість (структура викладацького складу, співвідношення кількості викладачів і студентів); третій – фінансове забезпечення (структура фінансування ЗВО I-II рівнів акредитації, стипендіальний фонд). Визначено тенденції зменшення кількості навчальних закладів та контингенту студентів при збільшенні зацікавленості молоді в отриманні початкової професійної вищої освіти. Встановлено, що провідним напрямом підготовки молодших спеціалістів є охорона здоров'я, при цьому ринок праці здебільшого задоволений фахівцями різних галузей із початковою вищою освітою. З'ясовано, що фінансуються коледжі та технікуми переважно із бюджетів країни, лише третина студентів навчається за рахунок коштів фізичних осіб. У роботі розроблено рекомендації щодо удосконалення подальшого розвитку національного ринку початкової вищої освіти та запропоновано додаткові напрями статистичного аналізу для всебічного його дослідження.

Ключові слова: заклад вищої освіти, коледж, технікум, вища освіта початкового рівня, молодший спеціаліст, галузь освіти, освітня діяльність.

В статье определяется место колледжей и техникумов в системе высшего образования Украины, охарактеризованы особенности рынка образовательных услуг по подготовке младших специалистов, проанализировано современное состояние национального рынка высшей школы начального уровня по количественным параметрам, объединенным в три блока: первый - образовательная деятельность (контингент студентов, соответствие структуры подготовки по отраслям с потребностями в специалистах экономики страны, экспорт образовательных услуг,); второй - кадровая обеспеченность (структура преподавательского состава, соотношение преподавателей и студентов); третий - финансовое обеспечение

(структура финансирования ЗВО I-II уровней аккредитации, стипендиальный фонд). Определены тенденции уменьшения количества учебных заведений и контингента студентов при увеличении заинтересованности молодежи в получении начального профессионального высшего образования. Установлено, что ведущим направлением подготовки младших специалистов является здравоохранение, при этом рынок труда в основном доволен специалистами различных отраслей с начальным высшим образованием. Выяснено, что финансируются колледжи и техникумы преимущественно из бюджетов страны, только треть студентов обучается за счет средств физических лиц. В работе разработаны рекомендации по совершенствованию дальнейшего развития национального рынка начального высшего образования и предложены дополнительные направления статистического анализа для всестороннего его исследования.

Ключевые слова: *заведение высшего образования, высшее образование начального уровня, младший специалист, колледж, техникум.*

In the article the location of colleges and technical schools is determined in the system of higher education of Ukraine, the features of market of educational services are described in preparation of junior specialists, a modern national market of higher school of initial level condition is analysed after quantitative parameters, incorporated in three blocks: first is educational activity (a contingent of students, export of educational services, accordance of structure of preparation after industries of knowledges, is to the requirements in the specialists of economy of country); second is skilled material well-being (structure of teaching staff, correlation of amount of teachers and students); third is the financial providing (structure of financing of ZVO I-II levels of accreditation, grant fund). The tendencies of diminishing of amount of educational establishments and contingent of students are certain at the increase of the personal interest of young people in the receipt of primary professional higher education. It is set that leading direction of preparation of junior specialists is a health protection, here a labour-market is mostly content with the specialists of different industries with primary higher education. It is found out, that colleges and technical schools are financed mainly from the budgets of country, only the third of students studies due to the money of physical persons. Recommendations are in-process developed in relation to the improvement of subsequent national market of primary higher education development and additional directions of statistical analysis are offered for his comprehensive research.

Keywords: *establishment of higher education, college, technical school, higher education of initial level, junior specialist, industry of education, educational activity.*

Постановка проблеми. Сучасна українська вища освіта знаходиться в стані системної модернізації. З 2014 року, після прийняття нового закону «Про вищу освіту» підготовка фахівців зазнала ряд стратегічних і структурних перетворень: змінено рівні та ступені вищої освіти, терміни підготовки, умови

надання освітніх послуг та ін. При цьому найбільше дискусійних питань викликає положення щодо закладів вищої освіти (ЗВО) початкового рівня. Згідно закону, останній прийом на підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста з отриманням відповідного диплому передбачений у 2019 р. В подальшому коледжі повинні отримати ліцензію на підготовку молодших бакалаврів/бакалаврів [3]. Проте, не зважаючи на реорганізацію ступеня молодшого спеціаліста, попит на освітні послуги ЗВО I-II рівнів акредитації зростає. Так, при загальному зменшенні кількості учнів, відсоток вступників до коледжів та технікумів в останні роки збільшився майже на 3%, і на сьогодні становить 22,8% [2].

Актуальність професійної початкової вищої освіти обумовлена і збільшенням попиту на робітників і фахівців середньої ланки, які є найважливішим фактором економічного розвитку країни. У цих умовах об'єктивно зростає роль коледжів та технікумів у формуванні кадрів. Для розуміння поточної кон'юнктури ринку освітніх послуг з підготовки молодших спеціалістів та оцінки перспектив подальшого його розвитку доцільним є аналіз показників освітньої діяльності ЗВО I-II рівнів акредитації, їх кадрової та соціально-економічної забезпеченості.

Аналіз актуальних досліджень. В останні роки з'явилося достатньо публікацій, присвячених дослідженням ринку освітніх послуг, зокрема І. Бортник, І. Каленюк, М. Павловскої, О. Ликової, Т. Скиби, С. Снігової, І. Чукариної та ін. Питання функціонування ринку вищої освіти початкового рівня розглядали О.Ігнат'єва, І. Леванкова, І. Медушевська, А. Уколова, та ін. О.Кармазіна постійно готує статистичні дані про вищу освіту в Україні. Проте аналізу саме ринку освітніх послуг з підготовки молодших спеціалістів приділяється недостатньо уваги, немає єдиної думки про оптимальну систему показників цього ринку.

Мета статті полягає у дослідженні сучасного стану національного ринку освітніх послуг вищої школи початкового рівня та визначенні особливостей подальшого його функціонування як елемента економічного розвитку країни.

Виклад основного матеріалу. Навчання в коледжі сьогодні є прекрасним стартом для молодих людей, які бажають якомога раніше вступити в доросле життя і почати будувати кар'єру, отримуючи не тільки знання, а й професійний досвід. Кваліфіковані робітничі кадри і фахівці середньої ланки на даний момент затребувані серед роботодавців найбільше. Диплом про вищу освіту більше не є необхідною умовою для успішного працевлаштування. Сьогодні важливо володіти в першу чергу хорошими прикладними навичками, а коледжі як раз і визначають практичну спрямованість навчання.

Вищі навчальні заклади I-II рівнів акредитації є основною ланкою в інтеграційних процесах неперервної освіти між навчальними закладами різних типів і рівнів (школа або професійно-технічні навчальні заклади – коледжі (технікуми) – університети). До коледжів та технікумів вступають здебільшого випускники шкіл зі свідоцтвом про базову загальну середню освіту (67% із загальної кількості прийнятих у 2017 році), також молодь з повною загальною середньою освітою (15,7%), та ті, що закінчили професійно-технічний навчальний заклад (6,2%), або інші ЗВО [1]. Взаємозв'язок коледжів та університетів дає змогу скоротити термін навчання на бакалаврському чи магістерському рівнях вищої освіти, покращити якість підготовки фахівців, оскільки молодші спеціалісти більш реально уявляють усі переваги і труднощі обраної професії. Ці переваги приваблюють випускників ЗВО I-II рівнів акредитації і 76,5% з них вступили у 2017 році в університети, академії та інститути, що становило 17,7% від загальної кількості першокурсників [1].

У більшості коледжів вже з другого-третього курсу молоді люди починають працювати на конкретних підприємствах. Педагогічний склад і керівники освітніх установ прекрасно знають практику, знайомі з керівниками компаній, фірм, заводів, розуміють тенденції їх технологічного розвитку. Вони передбачають, які кадри знадобляться виробництву через кілька років, які професії і навички будуть затребувані.

Вибір коледжів і технікумів в нашій країні в даний час досить широкий. Всі коледжі можна розділити за принципом напрямів підготовки фахівців.

Ухвалення рішення про вибір коледжу має бути засноване на сукупності таких факторів, як репутації ЗВО, конкурсу, спеціальності, вартості навчання. Вибираючи коледж, важливо також орієнтуватися на те, які професії будуть актуальними і затребуваними. Якщо зробити вірну ставку, то через 2-3 роки можливо заробляти непогані гроші.

Для всебічного аналізу ринку початкової вищої освіти, основні кількісні параметри, що відбивають його якісні зміни, можна згрупувати у три блоки:

1) блок освітньої діяльності.

На сьогодні в Україні налічується 372 ЗВО I - II рівнів акредитації, з яких 144 установи державної форми власності, 177 закладів – комунальної та 51 – приватної. При цьому кількість приватних технікумів та коледжів в останні роки постійно скорочується. Для бюджетних освітніх закладів скорочення також було властиво до 2016 року, проте в наступні два роки ринок відповідних освітніх послуг поповнився на 4 заклади [1]. Загальна тенденція зменшення кількості ЗВО I-II рівнів акредитації викликана реорганізацією та приєднанням їх до університетів, академій та інститутів.

Лідерами за кількістю технікумів, коледжів і училищ є Дніпропетровська (31 заклад) та Харківська (30 закладів) області, а також м.Київ (30 закладів), здебільшого за рахунок ЗВО I-II рівнів акредитації державної форми власності (17, 17 та 13 установ відповідно). При цьому у Києві найбільше приватних установ (10 одиниць), що готують молодших спеціалістів. Цікаве співвідношення спостерігається між кількістю навчальних закладів та студентів, що в них навчаються. Так, у Львові у 3 приватних ЗВО I-II рівнів акредитації навчається більше студентів (4885 осіб), ніж у 6 державних закладів відповідного рівня цієї області (3852 особи), та у 10 приватних київських технікумах та коледжах (3888 осіб) [1]. Спеціалізуються ці львівські приватні освітні установи на наданні послуг з підготовки молодших спеціалістів та бакалаврів медичної галузі.

Контингент студентів закладів вищої освіти I-II рівнів акредитації на початок 2017/2018 н.р. становив 208601 особу, що на 4 % менше, ніж у

попередньому році. Кількість студентів на 10 тис. осіб також постійно зменшується. Так, у 2010 році їх налічувалося 81 особа, а у 2017/18 н.р. – вже тільки 49 осіб [1]. Така тенденція спаду пояснюється демографічною кризою початку 2000 р., зменшенням частки молоді у загальній структурі населення України та військовими діями на Сході України.

На жаль, експорт освітніх послуг ЗВО I-II рівнів акредитації в Україні не розвинутий. Частка іноземних студентів становить лише 0,07% (155 осіб) від загальної кількості молоді, що здобуває ступень молодшого спеціаліста. Серед них 58 студентів із Білорусі, 24 – із Росії, по 11 – з Азербайджану та Японії, 6 – з Вірменії та решта ще з 21 країни. Найбільше студентів-іноземців навчається у м.Київ (83 особи), Львівській (51 особа), Харківській (10 осіб) та Дніпропетровській (8 осіб) областях. При цьому 34 іноземця проходять підготовку у приватних вищих навчальних закладах [1].

Підготовка фахівців у ЗВО I-II рівнів акредитації здійснюється майже за 30 галузями знань. Починаючи з 2015 року запроваджено новий перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка молодших спеціалістів та бакалаврів. За ним у цьому році було прийнято 59129 студентів за 23 галузями знань [1]. Найбільш пріоритетні напрями підготовки студентів у коледжах та технікумах відображені на Рис.1.

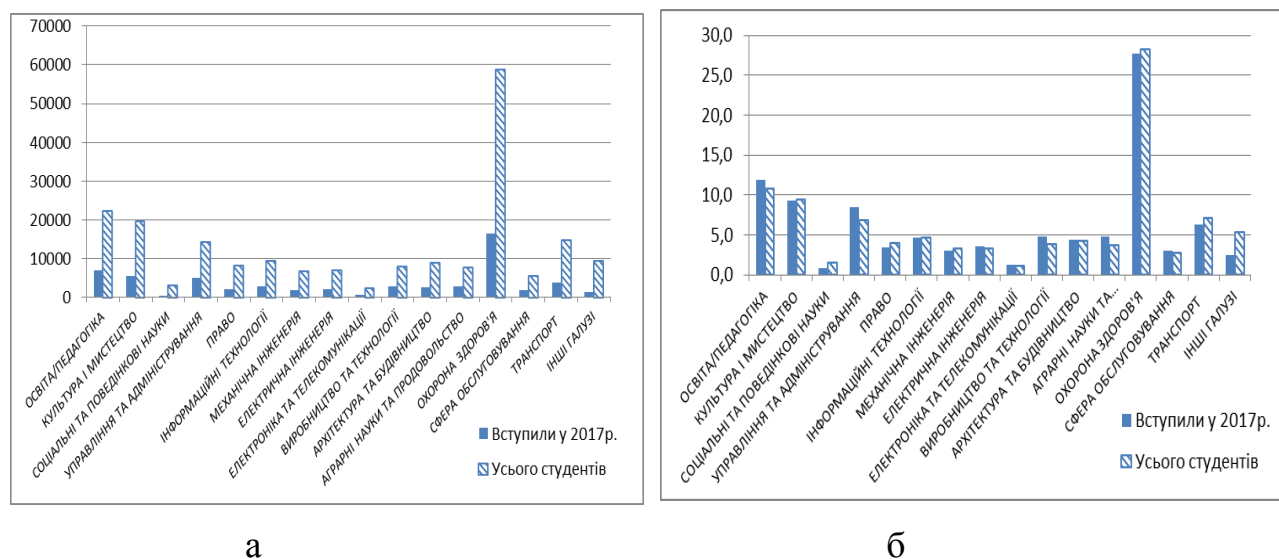

Рис.1 Контингент студентів за напрямками підготовки у натуральному (а) та відсотковому вираженні (б)

Як бачимо, майже третина усіх студентів готуються стати фахівцями у галузі охорони здоров'я, зокрема у стоматології, медсестринстві та фармації. Далі за кількістю підготовки студентів йде освітній напрям та культура і мистецтво.

Зазначимо, що напрями підготовки молодших спеціалістів здебільшого задовольняють потреби ринку праці. За даними ресурсів з пошуку роботи ринок праці потребує працівників у сфері торгівлі та маркетингу, технічних спеціалістів на виробництві (інженерів, технологів, проектувальників), спеціалістів ІТ-сфери, фахівців агропромислового комплексу, фахівців з будівництва та архітектури, освітян, персонал для дому. Крім того очікується зростання попиту на таких робітників як медики вузької спеціалізації, фінансові аналітики, біохіміки, генетики, екологи, антикризові менеджери, управлінці по зв'язках з інвесторами, бізнес-тренери. Також передбачається стрімкий розвиток фріланс-ринку з найбільш затребуваними професіями: програмісти, художники, адміністратори соцмереж, дизайнери, фотографи, онлайн-консультанти, копірайтери, коректори, журналісти, Call-менеджери [4]. Більшість із цих потреб ринку праці може бути задоволена молодшими спеціалістами певної галузі.

2) Блок кадрової забезпеченості.

На сьогодні викладацький склад коледжів, технікумів та училищ складає 26954 особи, з яких 98,8% - педагогічні працівники. Серед них 1021 викладач має науковий ступень кандидата наук, 70 – доктора наук, 241 – доцент та 66 професорів. В середньому по країні навантаження на одного викладача коледжу чи технікуму становить 8 студентів [1].

Нечисленні науково-педагогічні працівники залучені до освітньої діяльності у ЗВО I-II рівня акредитації м. Києва, Львівській, Миколаївській та Кіровоградській областях, здебільшого у приватних навчальних закладах. Проте, для отримання ліцензії на підготовку фахівців ступеня молодшого бакалавра або ступеня бакалавра, коледжам необхідно мати у своєму штаті відповідні посади науково-педагогічних працівників. Тому, можна передбачити

оновлення викладацького складу коледжів або ж підвищення кваліфікації працюючих педагогічних працівників.

3) Блок фінансового забезпечення.

Фінансування навчання у ЗВО I-II рівнів акредитації здійснюється з чотирьох джерел: з державного або місцевого бюджетів, а також за рахунок коштів фізичних та юридичних осіб. Кількість студентів, що навчаються на молодшого спеціаліста у 2017/18 н.р., за джерелами фінансування їх освіти відображена на Рис.2. При цьому за останні роки збільшилося фінансування навчання за рахунок коштів місцевих бюджетів (на 7% порівняно з 2010/2011 н.р.), та зменшилась на 7,1% кількість бажаючих навчатися за рахунок власних коштів (тобто за кошти фізичних осіб) [1].

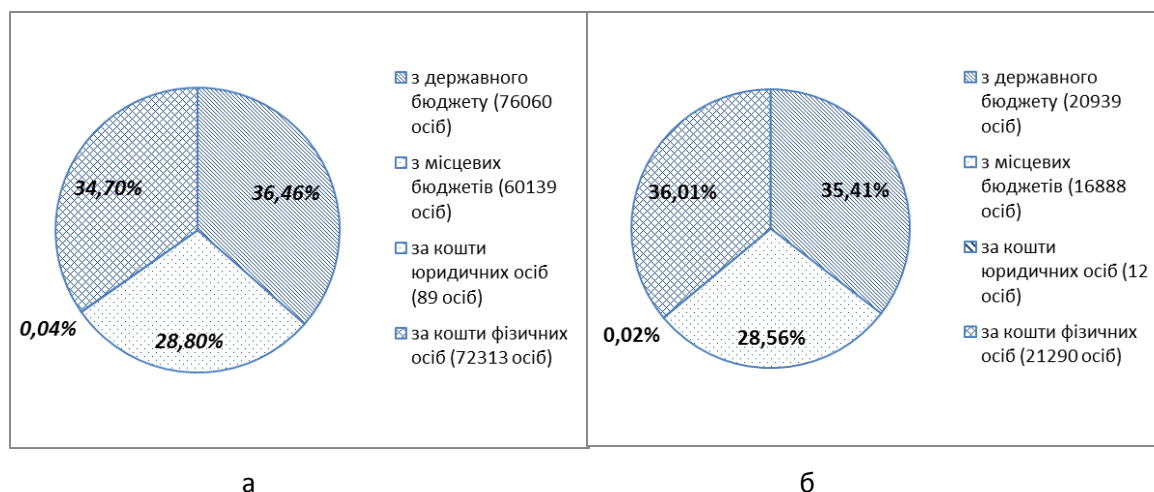

Рис. 2 Джерела фінансування навчання студентів українських ЗВО I-II рівнів акредитації загалом (а), та тих, що вступили у 2017/18 н.р. (б)

Відповідно до нового порядку грошових виплат студентам, стипендіальний фонд передбачає два види стипендій – соціальні (для соціально незахищених громадян, пільговиків) і академічні (за досягнення в навчанні). В рамках стипендіальної реформи передбачено, що соціальну стипендію будуть отримувати близько 7% студентів. На початок 2017/18 н.р. соціальні виплати отримували 11919 студентів, що становить 8,75 % від загальної кількості тих, хто навчається за рахунок бюджетного фінансування. Академічна стипендія призначається виходячи з успішності студентів за останній навчальний семестр. Виняток становлять першокурсники, яким до першої сесії стипендія

призначається і виплачується за рейтингом, сформованим на підставі конкурсного балу, отриманого при вступі до навчального закладу. Кількість стипендій, що буде розподілена між студентами, визначається до початку підведення підсумків семестрового контролю. При цьому встановлюється однаковий для всіх курсів і спеціальностей ліміт стипендіатів, яким буде призначатися академічна стипендія. Цей показник встановлюється у відсотках від фактичної кількості студентів денної форми навчання [5]. Академічними стипендіями на початок 2017/18 н.р. було забезпечено 54319 студентів (26%) коледжів та технікумів [1]. Розмір мінімальної академічної стипендії у 2018 році для студентів ЗВО I-II рівня акредитації становить 980 грн., підвищеної – 1250 грн., академічної стипендії Президента України – 2130 грн., іменних стипендій Кабміну – 1900 грн. Соціальна стипендія виплачується в розмірі 890 грн., для студентів з числа дітей-сиріт – 2360 гривень [5]. Отже, фінансування студентів, що навчаються за рахунок державних засобів, в останні роки скоротилося, і, відповідно нових правил, кількість отримувачів академічної стипендії ще зменшиться до 15% в наступні роки. Проте даний аспект не є бар'єром для бажаючих отримати підготовку за рівнем молодшого спеціаліста.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз сучасного ринку вищої освіти початкового рівня розкрив як позитивні, так і негативні аспекти. Серед позитивних тенденцій треба відзначити збільшення частки вступників до коледжів і технікумів, оновлення переліку освітніх галузей підготовки молодших спеціалістів, що відповідає запитам ринку праці, зменшення кількості студентів на одного викладача, що сприяє покращенню якості освіти, та збільшення обсягів підготовки молоді за рахунок бюджетного фінансування, що робить навчання доступнішим. Проте протягом останніх років спостерігається тенденція до поступового скорочення кількості ЗВО I-II рівнів акредитації, переважно через їх реорганізацію у структурні підрозділи ЗВО III-IV рівнів акредитації, а також зменшення кількості студентів у навчальних закладах, що безпосередньо пов'язано з демографічною ситуацією в

Україні. Вкрай малим є також експорт освітніх послуг з підготовки молодших спеціалістів або молодших бакалаврів.

Ринок освітніх послуг коледжів та технікумів в національній економіці займає вагомe місце, бо фахівці середньої ланки на сьогодні затребувані серед роботодавців найбільше. Проте для удосконалення процесу підготовки молодших спеціалістів доречно активно розвивати дистанційні форми навчання, використовувати маркетингові інструменти для стимулювання попиту на відповідні освітні послуги, створювати єдині освітні портали з надання актуальної інформації про навчальні заклади, удосконалити систему фандрейзингу забезпечення освітніх програм, вводити нові дисципліни відповідно до побажань студентів, розширити географію баз виробничої практики для студентів, більше уваги приділити прогнозуванню необхідних економіці фахівців, удосконалити комунікацію ЗВО I-II рівнів акредитації із потенційними роботодавцями.

Для подальшого більш повного збору інформації щодо аналізу ефективності функціонування ринку початкової вищої освіти доречно додати статистичні данні про експорт та імпорт освітніх послуг за фахом, кількість працевлаштованих випускників певного року випуску відповідно напрямку підготовки, доходи випускників за галузями підготовки, наявність реклаमाцій на молодих фахівців, показники дистанційної освіти, запити та потреби споживачів освітніх послуг. Моніторинг кожного з цих напрямів потребує окремих наукових досліджень.

СПИСОК БІБЛЮГРАФІЧНИХ ПОСЛАНЬ

1. Вища освіта в Україні у 2017 році [Електронний ресурс] / Статистичний збірник за ред. О.О.Кармазіна, Київ, 2018. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>
2. Загальноосвітні та професійно-технічні навчальні заклади України у 2017 році [Електронний ресурс] / Статистичний збірник за ред. О.О.Кармазіна, Київ, 2018. – Режим доступу: <http://ukrstat.gov.ua>

3. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/page>

4. Перспективна потреба в кадрах у 2018 році [Електронний ресурс] / Аналітична та статистична інформація Державної служби зайнятості. – Режим доступу: <https://www.dcz.gov.ua/analitics/67>

5. Стипендія 2018: розмір соціальних і академічних виплат [Електронний ресурс] / Юридический портал Украины. – Режим доступу: <http://www.lawportal.com.ua/stipendija-rozmir-socialnih-akademichnih-viplat.html>

6. Уколова А.Б., Игнатъева О.И. Роль среднего профессионального образования в подготовке кадров [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://elib.osu.ru/bitstream/123456789/529/1/3496-3501.pdf>